﴿ ۱۶ ﴾

شاه فقيرالله حصارکي جلال آبادي

د هجرت په دوولسمه پېړۍ کښې زموږ وطن دوو شرقي او غربي قوي پاچهيو يعنی د دهلي د تېموريانو او د اصفهان د صفويانو تر منځ توټې توټې وُ، او د غوريانو او د هرات د تېموريانو د عظمت دوره ختمه سوې وه، پښتنو د خپلي آزادۍ لپاره د روښانيانو ـ ختکو ـ مهمندانو ـ هوتکيانو او ترنيانو او ابداليانو په قيادت په ټوله پښتونخوا کښې د دغو دوو امپراتوريو سره دغري وهلې، او يو ګړی آرام نه وه ناست.

په دغه ملي جهاد کښې فکري ژوند او فرهنګي فعاليتونه او علمي ذوق هم مري، او خلك د خپلي آزادۍ لپاره د قلم او کتاب او فرهنګ پر ځای فقط توري او ټوپك ته پناه وروړي، او فکرونه او دماغونه تش په دې مشغول وي چي څنګه خپله آزادي وساتي؟

مګر موږ وينو چي پښتنو په دغه ملي محشر کښې خپل فرهنګي صلاحيتونه او د شعر او ادب ذوقونه او علمي فعاليتونه هم شند نه دي پرېښي، او په دغو دورو کښې هم علماء، شاعران، هنرمندان لرو، مثلاً پير روښان خپل ملي جهاد پښتو ادب له حرکته سره شورو کئ، خوشحال خان د اورنګ په مقابل کښې قلم او توره دواړه استعمال کړل. او دغو دوو تنو د آزادۍ د ميدان قهرمانانو د پښتو ادب خاص مکتبونه هم

ايجاد کړل او د دوی په کورنيو او شاګردانو کښې ډېر شاعران او ليکوال او مؤلفان پيدا سول.

د دغه اړو دوړ په مقابل کښې يو پښتون مقتدر عالم او روحاني او فکري مقتدا پيدا سو، چي نوم ئې فقيرالله د عبدالرحمن زوی وُ، او د جلال آباد په حصارك کښې ئې نيکونه اوسېدل، دی په روتاس کښې پيدا او په جلال آباد کښې لوی سوئ وُ، او نسبتاً هاشمی وُ، نو ځکه شاه فقيرالله بلل کېدئ.

دې سړي په افغانستان او سند کښې يو لوی فکري حرکت پيدا کړئ دئ ټول اسلامي علوم ئې لوستلي او اوه واره حج ته تللئ او بيا په پېښور کښې د شيخ محمد مسعود په لاس په نقشبندي طريقت کښې داخل سوئ دئ. په احاديثو کښې د شيخ محمد هاشم تتوی او په مکه کښې د سيد عبدالقادر مالکي مستند ماذون دئ، او د شيخ محی الدين عربي آثار ئې هم د مولانا محمد معين تتوي څخه لوستي دي.

په فقه ـ حديث ـ تصوف او نجوم کښې لوی عالم دئ، په عربي ـ دري ـ پښتو ئې ډېر کتابونه کښلي دي، په نجومو کښې تبحر لري او د هجري سنې پر تحقيق باندي ئې داسي کتاب ليکلی دئ، چي هم د اسلامي او هم د هندي منجمانو تحقيقات لري، او هم ئې خپلي خاصي تحقيقي څېړني پکښې زياتي کړي دي نور مؤلفات ئې دا دي:

(۲) فتح الجميل فی مدارج التکميل په عربي کښې د تصوف پر موضوع.

(۳) براهين النجات په عربي.

(۴) فيوضات آلهيه.

(۵) طريق الارشاد.

(۶) منتخب الاصول.

(۷) وثيقه الاکابر د (۱۱۶۰ هـ تاليف په علم حديث کښې).

(۸) فتوحات غيبيه په تصوف کښې په عربي.

(۹) جواهر الاوراد عربي.

(۱۰) قصيدهٔ مبروره چې په (۱۱۶۲ هـ) کال ئې په مدينه کښې د حضرت رسول عليه السلام پر مزار ويلې ده.

(۱۱) قطب الارشاد په عربي فقه، تصوف، اخلاق اسرار.

(۱۲) کتاب الازهار في ثبوت الاثار په عربي.

(۱۳) محمود الاوراد.

(۱۴) په پښتو فوايد فقيرالله.

(۱۵) په دري ژبه د وجود تحقيق د فلسفې او علم او تصوف په رڼا کښې.

(۱۶) په دري ژبه د سلوك او طريقو رساله.

(۱۷) په دري ژبه د مولوی بلخی د مثنوي د مشکلو بيتو شرحه.

(۱۸) مکتوبات چې د خپلو شاګردانو ، معاصرو پوهانو او افغاني او بلوڅو او سندي اميرانو په جواب کې په دري ژبه تحقيقي مکتوبونه ليکلي دي او دا کتاب د تصوفو يو دائره المعارف غونډی دی چې د ده تحقيقي لوړ مقام ثابتوي.

(۱۹) مدارج عاليه

(۲۰) ملفوظات

د دې جلال آبادي حصارکي عالم دغه آثار ماته معلوم دي ښايي چې ډېر نور کتابونه هم ولري. او د ده شخصيت د احمدشاهي عصر د فکر او علم په تاريخ کښې لوړ تاکلی مقام لري. او دغه شخصيت موږ لـه درو خواوو خخه تحليل کولای سوای :

(۱) د يوه معلم او مدرس په ډول، چې لوی او جامع مؤلف هم دئ او دده ليکنو په ټوله پښتونخوا کښې پر علمي ټولنو او خلکو باندې ژوندي او جاويداني اثرونه کړي دي. او هم ئې ډېر علمي شاګردان روزلي دي، لکه ملا ګل محمد، ملا فيض الله ممه خېل، ملا نورمحمد توخی او نور د کندهار علماء، چې هر يو د علم او تدريس خاصي حلقې درلودې، او لويې علمي کورنی ئې تشکيل کړي دي.

(۲) د يوه روحانی پېشوا په حيث هم شاه فقيرالله په ټول افغانستان او بلوڅو او سند کښې خورا ډېر نفوذ درلود، ده خپله علمي او روحاني درسګاه په شکارپور کښې بنا کړي وه، چې دغه ښار د احمدشاه په عصر کښې د افغاني سلطنت يو لوی مرکز و. او هري خواته به د فقيرالله روحانی ارادتمندان د تبليغ او تلقين لپاره ځني تله. او د تصوف او طريقت په سلسلو کښې به ئې ډېر خلك داخلول. لکه چې د کندهار او هرات او سند او پښين او ږوب او پنجاب او پېښور ډيري تلقيني د تصوف سلسلې د ده په شاګردانو پوري تړلي دي. ځکه چې دی يوازې د نقشبندي طريقې مبلغ نه و بلکی د قادريه طريقې ماذون هم و. حتی په عربستان کښې هم ارادتمندان درلودل. او خلکو به کله کله له ده څخه ځيني خوارق هم ليدل. مګر د ده سعيه دا وه چې خلك اسلامي احکامو او ښو اخلاقو ته راوبولي، او عملاً ئې د خدای (ج) او خلکو خدمت ته تيار کې.

د شاه فقيرالله روحی او تلقيني اثرونه د ده په وخت کښې پر خلکو باندې خورا موثر و، د ده يو شاګرد پيرمحمد راشد په سند کښې دوني نفوذ درلود، چې اکثره خلك ئې ارادتمند و. بل شاګرد ميا فرح الدين ئې د قندهار په ښار کښې د خلکو پېشوا و. دغسې هم هر ځای د ده موثر و شاګردانو د خلکو پر روح باندې حکمراني کوله. او حتی ځيني معقول او

فلسفي علماء هم د ده ارادتمندان وه، او د ابن سينا او شيخ ابوالخير خراساني غوندې مذاكرې به ئې په منځ كښې پېښېدې.

(۳) شاه فقيرالله پخپل فقيرانه ژوند كښې سياسي فكر هم درلود، او د خپل عصر ټولو افغاني او بلوڅو او سندي اميرانو سره ئې رابطه ساتله، او داسې ښكاري چې ټولو هم ده ته احترام كاوه. په مكتوباتو كښې ډېر مكتوبونه د دغو اميرانو او د افغانستان د مشاهيرو په نامه سته.

اعليحضرت احمدشاه بابا چې په خپلو سفرو كښې د سند پر خوا تېرېدئ، نو به ضرور د ده ملاقات ته ورتئ. او د احمدشاهي دربار اشرف الوزراء شاه ولي خان هم د ده سره ارادت او مكاتبه درلوده. او كه به كله د دغو اميرانو په منځ كښې سياسي اختلافونه پيدا كېدل، نو به فقيرالله د يوه بېطرفه خيرخوا په ډول هغه حل كول. او اميرانو به هم منل.

د شاه فقيرالله علمي حيات تر ټولو مهم دئ، ما ډېر خطي كتابونه ليدلي دي چې ده ته خلكو اهداء كړي يا ده ورلېږلي دي. يوه لويه كتابخانه ئې په شكارپور كښې جوړه كړې وه، چې نادري او په زرو خطي نسخې ئې درلودې، او څورلس تنه عالم زامن ئې روزلي وه، چې د دغو څخه شاه حفيظ الله د ده زوى او مير فخرالدين لمسى او د ده [illegible] مير علي نواز مشهور دي، دوئ مؤلفان او شاعران او په دري [illegible] سندي كښې د ديوان څاوندان دي او ځني آثار ئې چاپ سوي هم دي.

شاه فقيرالله د (۱۱۹۵ ق) كال د صفرې په دريمه وفات سوئ، او قبر ئې تر اوسه هم په شكارپور كښې عام زيارت گاه دئ، او د سند خا[illegible] په ډېره درنه سترگه ورته گوري، او د دغي مځكې په فرهنگ او د خلكو په فكر كښې د ده اثر دوني ډېر دئ چې هيڅكله هېرېداى نه سي. تر هغه ځايه چې ما ليدلي او كتلي دي د افغانستان شرقي خواته په پنجاب ا[illegible]

كښې د افغاني فرهنگ نخښې د ژوندانه په هره پديده كښې ښې ښكاري، د غزنويانو له عصره بيا تر احمدشاهي دورې پورې څو قرنه مسلسل فرهنگي او هنري انتقال له غزني ـ كابل ـ قندهار او هراته هغې خواته جاري وه، ډېر پوهان ـ صوفيان ـ شاعران او هنرمندان هلته تللي او د خلكو په ثقافت او كلتور كښې ئې داسې اثرونه پرېښي دي چې هره خانقاه ـ هديره ـ كتابخانه او هنري مؤسسه يا د علم او فرهنگ پرورشگاه زموږ د پخواني كلتور او فكري تخليقاتو نمايندگي كوي تاريخي بناوې او بقايا د ادب او شعر آثار ـ د ژبو كلمات او اشعار ـ د خلكو محفوظات او روايات ـ د تعميراتو طرزونه ـ د خط ليكلو ډولونه او تحولات ټول دا ښكاره كوي، چې د افغاني فرهنگ اثر څوني قوي او پراخ وُ؟ او څنگه ئې په تاريخ كښې خپل ځاى نيولئ دئ؟ او په دغه سلسله كښې د افغاني پوهانو او هنرمندانو او صوفيانو او درويشانو برخه څوني مهمه وه؟ لښكري فاتحان او سياست مداران خو هم كلتوري مؤثرات نقلوي، مگر دوام او بقا ئې د پوهانو او عالمانو او هغو درويشانو په لاس كښې ده چې دوى د خلكو پر روح باندې حكومت كوي. مادي سلطه خو ژر ځي، مگر كلتوري او معنوي اثرونه په پېړيو ـ پېړيو پاتېږي. شاه فقيرالله د حصارك درويش او عالم هم دغسې اثرونه د وطن د شرقي همسايگانو په روح كښې پرېښي دي. نو ځكه ما په ې لنده څېړنه كښې د ده ياد تازه كړ. (۱)

(۱) ورمه مجله، ۱۳۴۸ ل كال ۶ مه گڼه ص ۷ ـ ۱۱